

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN GENEL BİR ANALİZİ

Yard.Doç.Dr. Meriç SUBAŞI ERTEKİN

T.C. Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

Yard.Doç.Dr. Erol KUTLU

T.C. Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

ABSTRACT

Recently, the foreign trade is considered as one of the most important elements in the continuity of the country's development and in the realization of the integration with the rest of the world. By this fact, in the goal to protect the national interests, countries take measures limiting, appealing their foreign trade called the international trade policy or regulating the application forms of these operations.

In the case of the survey of the international trade policies and the progress of the foreign trade of Turkey, the policy of the industrialization based on import substitution was followed until

1980.By decisions of 24 January 1980, a free trade policy was put in application and the industrialization based on import substitution policy was replaced by the export orientated industrialization policy.

In this period, some important improvements obtained as a result of the openness policies and there were some considerable progresses in the export volume. The relationships with EU countries are started to increase, and the trade with Middle East and Islamic countries begin to take a very important part of the total export volume. Besides, while the structure of export depending on agricultural products changed into an industrial products, the increasing volume of imports for the consumer products was more then those of raw materials and investment product.

ÖZET

Günümüzde dış ticaret, ülkelerin kalkınmalarının sürdürülmesinde ve dünya ülkeleriyle bütünleşmenin sağlanmasında en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu yüzden, ülkeler ülke çıkarlarını korumak amacıyla dış ticaret politikası denilen dış ticaretlerini sınırlandırıcı, özendirici ya da bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenleyici önlemler alırlar.

Türkiye'nin dış ticaret politikalarına ve dış ticaretinin gelişimine bakıldığında, 1980 yılına kadar ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası izlenmiştir. 24 Ocak 1980 Kararları ile serbest dış ticaret politikasının uygulamaya konulmasıyla ithal ikamesine dayalı sanayileşme yerini ihracata yönelik sanayileşme politikasına bırakmıştır.

Bu dönemde başlayan dışa açılma çabaları sonucunda dış ticarete , özellikle ihracatta önemli gelişmeler olmuştur. AB ülkeleriyle olan ilişkilerde canlanma başlamış, Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle olan ticarete önemli artışlar sağlanmıştır. Ayrıca ihracat tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapıya

geçerken, ithalattaki artışta da tüketim malı ithalatındaki artış hammadde ve yatırım malı ithalatındaki artıştan fazla olmuştur.

1. GİRİŞ

Ülkeler dış ticaretlerine ülke çıkarlarını korumak amacıyla düzenlemeler getirirler. Ülkelerin dış ticaretlerini ülke çıkarları doğrultusunda sınırlandırmak, özendirmek ya da bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek için almış oldukları önlemlerin tümüne dış ticaret politikası denir¹.

Dış ticaret politikası daha çok kaynak tahsisi ile ilgili bir politikadır. Bir malın yurtiçi üreticilerini korumak amacıyla bu malın ithalinden vergi alınması veya ihracına sübvansiyon verilmesi durumunda kaynaklar bu malın üretimine kayar².

24 Ocak 1980 tarihine kadar Türkiye’de daha çok içe dönük sanayileşme -ithal ikamesi - politikası izlenmiş ve düşük döviz kuru politikasının bir sonucu olarak ihracata yönelik dış ticaret politikasına yeterince önem verilmemiştir.

1980 yılında 24 Ocak Kararları ile yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur. Serbest dış ticaret politikası olarak adlandırılan bu politika ile ithal ikamesine dayalı sanayileşme yerini ihracata yönelik sanayileşme politikasına bırakmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de 1980 sonrası dış ticaret politika ve tedbirlerine yer verilerek dış ticaretin gelişimi incelenmiştir.

¹ Mehmet TOMANBAY, **Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara,1995, s.17.

² Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul,1998,s.133.

2. KALKINMA PLANLARINDA DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

24 Ocak 1980'de alınan ekonomik istikrar tedbirleri ile öncelikle döviz kurlarında düzenlemeye gidilmiştir. İhracatın gelişmesini engelleyen TL' nin aşırı değerlenmesine son verilmiştir. Yapılan devalüasyonla TL, ABD doları karşısında yüzde 49 oranında değer kaybetmiştir³. Bu tedbirlerle ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasından vazgeçilerek ihracata dayalı kalkınma politikasına geçilmeye başlanmıştır. Bu dönemde dışa açık politikaların esas unsurları, ihracat teşvik tedbirleri, dış ticaretin liberasyonuna yönelik düzenlemeler ve yabancı sermaye politikaları olmuştur.

2.1. İHRACAT POLİTİKALARI

2.1.1 IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979- 1983)

İhracatın teşviki politikası ithal ikamesine tamamen karşıt olan bir dış ekonomi politikasıdır. İthal ikamesinin tersine ihracata dönük sanayileşme politikasında sanayileşmede seçicilik ana ilkedir. Tüm endüstrilerin değil ancak gelişebilecek ve rekabet edebilecek potansiyele sahip olanların özendirilmesine ve desteklenmesine çalışılır⁴. Bu amaçla IV. Plan döneminde önceki planlara göre yüksek düzeyde ihracat hedefi belirlenmiş ve ihracat olanakları sınırlı bulunan geleneksel tarım ürünleri yanında sanayi ürünleri ihracatı ve bu tür malların çeşitlendirilmesi ilke olarak benimsenmiştir⁵.

Bu hedefe ulaşmak için de şu tedbirler öngörülmüştür:

- Yıllık programlar ve dış ticaret rejimi ile ihracatı yasaklanacak mallar dışındaki tüm malların ihracatı serbest bırakılacaktır,

³ Halil SEYİDOĞLU, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara, 1982, s.163.

⁴ KARLUK, a.g.e.,s.180-184.

⁵ DPT, *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara, Nisan 1979, s.266.

- İhracatçı olabilmek için ihracat birliklerine üye olma zorunluluğu kaldırılacaktır,
- Miktar, fiyat ve kalite denetimi dışında hiç bir denetim yapılmayacaktır,
- İhracatta bürokratik işlemler azaltılacak ve ulaşım etkinleştirilecektir,
- İhraç malların, özellikle sanayi ürünlerinin yurt dışında tanıtımı sağlanacaktır,
- İhracatçı sanayicilere kendi ihtiyaçları için yapılacak döviz tahsislerinin ulaşılan ihracat düzeyi ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır,
- İhracat hedeflerinin gerçekleştirilmesinde pazarlama ve ihracat planlaması üzerinde durulacak, Türkiye'nin yeni pazarlara girmesini sağlamak, dışa satılan ürünlerini çeşitlendirmek, ihracatta sınai ürünlerin payını artırmak amacıyla belirli maddelerde uzun dönemli bağlantılar yapılacaktır,
- Tarım kesimindeki üretici kooperatiflerinin ihracata yönelmesi sağlanacak, kamu kuruluşları için yıllık programlarda zorunlu ihracat hedefleri belirlenecektir,
- İhraç ürünlerinde, fiyatların dış pazarlarda yarışabilir nitelikte bulunmasına özen gösterilecek, gerektiğinde devlet desteği ve özendirme önlemleri alınacaktır,
- Yasadışı kanallara yönelen ihraç gelirlerinin resmi kanallara yöneltilmesi sorunu, sınırlar arası büyük fiyat farklarının giderilmesi gibi ekonomik, mali ve örgütsel önlemlerle çözülecektir,
- Standartlaştırma çalışmaları hızlandırılacak ve yaygınlaştırılacaktır,
- İhracat Sigortası Yasası yoluyla sınai mal ihracı özendirilecektir⁶.

İhracatın artırılmasının ana hedef olarak seçildiği IV. Beş Yıllık Plan döneminde ihracat faaliyeti sadece yurt içinde üretilenin satılması

⁶ DPT, IV. Beş Yıllık... Kalkınma planı ..a.g.e.,s. 266-267.

biçiminde dar kapsamlı olarak ele alınmamış, gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi ticaret sektörü faaliyeti olarak ele alınmıştır⁷.

İhracat faaliyetinin de içinde bulunduğu ticaret hizmetinin ekonomiye katkıda bulunması için ise gerekli teşvik araçlarının uygulanması önerilmiştir. Bürokratik engellerin ve denetimlerin azaltıldığı bu dönemde kamu kuruluşlarına zorunlu ihracat hedeflerinin getirildiği ve ihracat gelirlerinin resmi kanallara yönlendirilmesine ilişkin tedbirler alındığı gözlenmektedir.

2.1.2. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985- 1989)

IV. Plan döneminden sonra 1984 yılı plan dışı bir yıl olmuştur. BBYKP' ı bir yıl gecikmeli olarak uygulamaya girmiştir. BBYKP'nda ihracatın özendirilmesi ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin özendirilmesi ilkesi yine yer almıştır. Döviz kuru politikasının dış rekabet gücünü sağlayacak ve rasyonel bir teşvik sisteminin oluşturulmasına katkıda bulunacak biçimde yürütülmesi ve plan dönemi içinde tedricen serbest döviz kuru sistemine geçiş ortamının hazırlanması öngörülmüştür⁸. Bu çerçevede BBYKP'nda ihracat politikası esasları şu şekilde belirlenmiştir:

- Türkiye'nin ihraç ürünlerinin dış piyasalarda tanıtılmasına çalışılacak, potansiyel pazarlar değerlendirilecektir,
- Potansiyel ihracat gücü olan malların teşvik tedbirleriyle rekabet gücüne kavuşturulmasına çalışılacaktır,
- İhracatçının uluslararası ticarete karşılaştığı engellere karşı korunmasına çalışılacaktır,
- Döviz kuru politikası, dış rekabet gücünü devam ettirecek ve rasyonel bir teşvik sisteminin oluşturulmasına katkıda

⁷ DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Yatırımların - İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Nisan 1977, s.31.

⁸DPT, V. Beş Yıllık Plan Öncesinde Gelişmeler:1972-1983, Ankara, 1985, s.18.

bulunacak biçimde yürütülecek ve plan dönemi içinde tedricen serbest döviz kuru sistemine geçiş ortamı hazırlanacaktır⁹.

- İhracat rejimlerinde istikrarın sağlanması esas alınacaktır,
- İhracat kredi ve ihracat kredi sigortası sistemlerinin uygulamaya konulması için gerekli çalışmalar yapılacaktır,
- Dış ödeme gücümüzün artırılması ve dış para piyasalarından ödeme gücümüzü zorlamayacak miktar ve şartlarda kredi temini hedef alınacaktır¹⁰.

2.1.3. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990- 1994)

ABYKP'nında da BBYKP gibi 1980 sonrası ihracata dayalı büyüme politikası benimsenmiştir. Bu yaklaşımla, ihracatın ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetlerin özendirilmesinin ve desteklenmesinin esas alınması, 1980 sonrasında yüksek oranlı devalüasyondan günlük kur saptamasına geçilmesi ve ithalatın serbestleştirilmesi bu dönemde uygulanan politikaların önemli özellikleridir¹¹.

Bu dönemde Kambiyo rejimi daha da liberalleştirilerek Türk lirasının konvertibilite özellikleri güçlendirilmiş ve 32 Sayılı Karar'da yapılan değişiklikle, TL ile ihracat ve ithalat serbest bırakılmıştır¹².

Ayrıca söz konusu dönemde, ülke ekonomisinde ve istihdamında çok önemli bir yere sahip olan Küçük ve Orta Ölçekli işletmelerin bir araya gelmesi ve işletmelerin “Sektörel Dış Ticaret Şirketleri” adı altında kurulan çok ortaklı şirketler aracılığıyla ihracat yapmaları gündeme gelmiştir.

⁹ DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara, 1984, s.30.

¹⁰ D.P.T. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1987 Yılı Programı, Ankara, (1986), s.68.

¹¹ Yakup KEPENEK ve Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s.251-252.

¹² D.P.T VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler (1984-1988), Ankara, 1990, s.48-49.

Bu plan döneminde ihracat politikalarının esasları ise şunlardır:

- İhracatta ürün çeşitlendirilmesi ve katma değer oranı daha yüksek olan nihai ürünlerin satışı özendirilecek, sınai ürün ihracatının artışına süreklilik kazandırılacaktır,
- Yeni pazarlara giriş özendirilecek ve bu pazarlardaki imkanlar konusundaki ihracatçılara gerekli bilgi akışını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır,
- İhracata yönelik temel üretim girdilerinin uluslararası serbest piyasa fiyatlarından temin edilmesi için gerekli ortam oluşturulacaktır,
- İhracatı teşvik sisteminde doğrudan teşvikler yerine, dolaylı teşviklere ağırlık verilecek, bu kapsamda ihracat kredisi, ihracat sigortası ve ihracat kredi sigortası geliştirilecektir.
- İhracatçının kredi imkanları genişletilecek, sevk öncesi kredi ve proje kredilerine ağırlık verilecektir,
- İhracatçının her türlü teknik yardımdan yararlanması sağlanacaktır,
- İhracatçılara, uluslararası pazarlarda karşılaştıkları rekabeti engelleyici uygulamaları aşmada destek sağlanacaktır,
- Döviz kuru politikası, diğer ekonomik dengeler de gözetilerek dış rekabet gücünü idame ettirecek biçimde yürütülecektir,
- İhraç ürünlerinin standardizasyonu, ambalajı ve kalitesinin iyileştirilmesine önem verilecektir¹³.

2.1.4. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996- 2000)

YBYKP'ında ödemeler dengesinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması temel yaklaşım olarak seçilmiştir. Bunun için YBYKP'ında ve Yıllık Programlarda;

¹³ D.P.T., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara,1989,s.27;
D.P.T., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 1990 Yılı Programı,
Ankara,1990, s.67-68.

- İhracat artışına süreklilik kazandırabilmek için, ihracata dönük kaliteli ve çevreye duyarlı mal üretebilecek bir kapasitenin oluşmasına, sanayiinin rekabet gücünün verimlilik ve yüksek teknoloji kullanımı yoluyla artırılmasına, ihracatta dış talep yapısına uygun ürün geliştirilmesine ve çeşitliliğin artırılmasına, yeni pazarlarda etkinliğin sağlanmasına öncelik verilecektir. Bu kapsamda yüksek teknoloji içeren, bilgi yoğun ve katma değeri yüksek ürünlerin ihracat içindeki payının artırılması, alım gücü yüksek ve genç nüfuslu pazarlarda nihai tüketiciye ulaşılması sağlanacaktır.
- Küçük ve orta boy işletmelerin ihracata yönlendirilmesi, ihracatın istenilen düzeye ulaşması ve yurtdışında rekabet gücünün artırılabilmesi için, patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım tescili yardımı, Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin (SDŞ) tanıtım faaliyetlerinin desteklenmesi yardımı ve profesyonel danışmanlık yardımı konusunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Ayrıca, ihracatta daha etkin rol almalarının sağlanabilmesi için SDŞ'lerin tek çatı altında birleşmeleri temin edilecektir.
- Rekabet gücünü destekleyici gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulanacak ve her alanda dünya fiyatlarıyla bütünleşilecektir,
- EXIMBANK kredi ve garanti mekanizmalarına yeterli kaynak sağlanarak ihracatın finansmanına katkıda bulunulacaktır,
- İhracatı arttırabilmek için serbest bölge imkanlarından yararlanılacak, mevcut serbest bölgelerin altyapıları geliştirilecek ve sektörel uzmanlaşmaya ağırlık verilecektir. Ayrıca ticari bankaların ihracatın finansmanında daha aktif hale gelmesi sağlanacaktır,
- Dış ticarete ilişkin düzenlemelerde, üretim ve ihracata yönelik desteklerin belirlenmesinde, uluslararası yükümlülükler dikkate alınacaktır¹⁴.

¹⁴D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1996 Yılı Programı, Ankara, 1996, s.189; D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1997 Yılı Programı, Ankara,1997, s.198-199.

2.2. İTHALAT POLİTİKALARI

2.2.1. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)

24 Ocak 1980 istikrar önlemlerinin temel amaçlarından birinin dış ödemeler dengesinin iyileştirilmesi olduğu dikkate alındığında, ithalat politikalarını da içine alan geniş kapsamlı bir liberasyon hareketinin başlatılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

1980-84 döneminde kredi itibarının arttırılabilmesi ve sağlanan yeni imkanlarla ithalat normal bir düzene kavuşturulmuş ve sınırlamalar önemli ölçüde kaldırılmıştır. Yapılan ilk uygulama TL'nin değerinin düşürülmesi olmuştur. 1 ABD doları 47 liradan 70 liraya yükseltilmiş ve TL'nin değeri zaman içinde sürekli olarak düşürülmüştür¹⁵.

Bu döneme ait IV. plan döneminde ithalat politikaları şu şekilde belirlenmiştir:

- Döviz harcamalarında tasarrufu öngören, kıt döviz olanaklarını en etkin biçimde değerlendiren, gelişmekte olan sanayileri belirli süreler için koruyan, ihracata yönelik üretimin zorunlu gereksinimlerini karşılayan bir nitelikte oluşturulacaktır,
- Döviz bütçesi ya da döviz planlaması kalkınma planlarını, programlarını ve bütçelerini gerçekleştirmede bir araç olarak kullanılacaktır. Dış ödemelerin dengeye getirilmesi sorunu gerekli düzenlemelerle çözüme bağlanacaktır. Bunun için,
 - dış ticaret düzenlenecek
 - ekonomik faaliyetler öncelik ve ağırlık sırasına göre dağıtılacak
 - döviz politikasının ilkelerini saptamak üzere DPT, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankasından oluşacak sürekli bir çalışma grubu görevlendirilecektir.

¹⁵ A. Yavuz EGE, "Türkiye'nin Dış Ticaretinin bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler," **Dış Ticaret Dergisi**, [http:// www. foreignttrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/trkdistic.htm](http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/trkdistic.htm), s.2.

- Lüks mal ithalatını önleyebilmek, yerli sanayii koruyabilmek için ithalat listeleri ve bedelsiz ithalat sistemi sürekli gözden geçirilecektir,
- Yatırım malı ithalatının finansmanında proje kredilerinden yararlanma olanaklarının ve dış finansmandaki payının artırılmasına ve sağlanan kredilerde kullanımların hızlandırılmasına çaba gösterilecektir,
- Zorunlu malların ithalatındaki aksamaları giderebilmek amacıyla uzun dönemli ticaret anlaşmaları bir araç olarak kullanılacaktır¹⁶.

2.2.2. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

1980-83 döneminde, ithalatın liberasyonuna yönelik önlemler alınmasına karşın asıl liberalleşme politikası 1984 yılında başlatılmıştır.

Yeni ithalat politikası, sanayimizin kademeli bir şekilde dış rekabete açılmasının sağlanmasını, dış ticaretimizin mümkün olduğunca serbestleştirilmesini, bazı maddelerin fiyatlarında gözlenen aşırı yükselmelerin önlenmesini ve kaçakçılığın ve karaborsanın önlenmesini amaçlamaktadır¹⁷.

Bu amaçlar çerçevesinde, 1984 yılında ithalatta uygulanan kontrol ve yasakların kaldırılması süreci başlatılmıştır. İthalat Rejimi Kararı'nda yapılan büyük değişiklikle ithali izne bağlı ya da yasak olan malların sayısı hızla azaltılarak ithalatta büyük bir serbestiye gidilmiş, ithalatta formaliteler azaltılmış ve sanayinin gelişmesi açısından önemli görülen hammaddelerin gümrük vergilerinin düşük tutulmasına dikkat edilmiştir.

¹⁶ DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,..... s.267-268.

¹⁷ Hüseyin ÖZTÜRK, "Cumhuriyetimizin 75'inci Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına Genel Bir Bakış," Dış Ticaret Dergisi. <http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/ithpolitika.htm>, s.4.

Bu değişikliklerle birlikte yeni bir uygulama ise fona tabi mallar uygulaması olmuştur. İthalatın serbestleştirilmesi ve buna bağlı olarak gümrük vergilerinin düşürülmesi sonucunda sanayinin ve özellikle yeni kurulan sektörlerin korunma gereksinimi karşısında bu görev kısmen fonlara devredilmiştir. Sosyal amaçlı olarak kabul edilen fonlar için yapılan kesinti miktarlarının saptanmasında, koruma gereksinimi dışında kaçakçılığın önlenmesi, iç ve dış fiyatlar arasında denge sağlanması, aşırı fiyat artışlarının kontrolü ve Konut Fonuna kaynak sağlanması gibi amaçlar önemli rol oynamıştır¹⁸. Dış ticaretimizde önemli yer tutan fonlar 1994 yılına kadar önemli ithalat politikası araçlarından biri olmuştur.

Ayrıca, ithalatın serbestleştirilmesi ile birlikte ithalatta haksız rekabet yaratacak dumpingli satış olasılığı ortaya çıkmıştır. Genel kapsamlı tarife artışlarının veya fonların koruma sağlama yanında ithalatın maliyetini artırması istenmeyen bir durum olduğundan dumping uygulamalarına karşı vergi veya telafi edici vergi uygulamaları ile yerli sanayicilerin korunması konusunda önlemler alınmıştır. Bu amaçla, 1989 yılında Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Mevzuat yürürlüğe girmiştir¹⁹.

İthalatın liberasyonuna yönelik politikaların yer aldığı BBYKP'na göre;

- İthalatta liberasyon politikası sürdürülecek ve aşırı fiyatlar fonlarla dengelenecektir,
- İç piyasada aşırı fiyat artışlarını önlemek amacıyla, liberasyon sınırları zaman içinde genişletilecektir,
- Koruma sistemi rasyonelleştirilecek, rekabet gücüne kavuşmuş veya kavuşabilir durumda olan sanayilerin korunma oranları tedricen azaltılacak, uzun süreden beri korunmakta olan sanayi tesisleri belirlenecek bir süre içerisinde rekabete

¹⁸ TOMANBAY, a.g.e.,s.45.

¹⁹ Resmi Gazete, 17.1.1990 tarih ve 20405 sayılı RG'de yayımlanan 89/14910 sayılı İthalat Rejim kararı.

açılacaktır. Yeni kurulan sanayi teşebbüsleri gerekli durumlarda belli bir süre korunacaktır.

- Koruma politikası sanayi sektörü dışında ekonominin diğer sektörlerinde de prensip olarak uygulanacaktır²⁰.

BBYKP'nda yer alan politikaların amacı bütün ekonomide verimliliğin artırılması, ihracatın teşviki ve tüketicilerin fayda sağlaması olmuştur.

Görüldüğü gibi bu dönem ithalatta serbestleşmenin başlatıldığı yıllar olmanın yanında çağdaş ticaret politikası araçlarının da ele alındığı ve mevzuat düzenlemesine gidildiği bir dönem olmuştur.

2.2.3. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)

ABYKP döneminde de ithalat rejiminin serbestleştirilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Planda politikalar şu şekilde yer almıştır:

- İthal rejiminin serbestleştirilmesine devam edilecektir,
- Koruma oranları, sanayinin rekabet gücünü artıracak şekilde düzenlenecek ve bu oranların tedricen düşürülmesine devam edilecektir,
- İthalattan alınan vergiler ve ilgili fonlar basitleştirilecek, teşvik sistemi ile ilgili istisna ve muafiyetlerin daha rasyonel hale getirilmesine çalışılacaktır,
- Anti-damping mevzuatı ve telafi edici vergileme uygulamalarına kısa sürede işlerlik kazandırmak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır,
- İthal edilen malların standartlara uygun olmasına özen gösterilecek, bu konudaki denetimlerin etkin bir şekilde sürdürülmesi amacıyla her türlü teknik imkan sağlanacaktır²¹.

VI. Plan döneminde alınan politikalar ışığında uygulamada ithalat rejimi kararlarıyla izne tabi maddeler listesi kaldırılarak, ithalat

²⁰ DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,.... s.30.

²¹ D.P.T., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e..... ,s.28.

tamamen serbest bırakılmış, ithalatta teminat uygulaması kaldırılmış, dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerden yapılacak ithalat genel esaslara tabi tutularak kısıtlamalar kaldırılmış, Gümrük Vergisi Listesi ile Toplu Konut Fonu Listesi birleştirilerek tek listeye dönüştürülmüş, gümrük vergisi oranları önemli miktarda indirilmiş, fona tabi maddelerden indirim yapılmıştır²².

Bu dönemde alınan kararlar 1995 yılında, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ilkelerine göre Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliği'nin kurulmasına yönelik olarak alınmıştır. İthalatta büyük ölçüdeki serbestleşme kararları ise 1994 yılı İthalat Rejimi Kararı ile alınmıştır. Bu çerçevede, 1994 yılı İthalat Rejimi Kararı ile 12 ve 22 yıllık listelerde sırasıyla %10 ve %20'lik indirim yapılmış ve toplam olarak 12 yıllık listede %90 ve 22 yıllık listede ise %80 indirime ulaşılmıştır²³.

Toplu Konut Fonu, selektif olarak ele alınmış ve %3 ile %94 oranlarında indirilmiştir

Böylece, özellikle sanayi sektöründe, 1994 yılı İthalat Rejiminin gümrük vergisi ve fon dahil koruma oranları genel bir indirime tabi tutulmuştur.

2.2.4. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)

Türkiye'yi 21. yüzyıla taşıyacak VII. Plan küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında yerini almasını hedeflemektedir.

Bu hedefin dış ticaret açısından daha kapsamlı olarak ele alınması gereği görülmüştür. Uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığı, uygulama ve mevzuat düzenlemelerinde uluslararası normların geçerli

²² Resmi Gazete, 17.1.1990 tarih ve 20405 Sayı.

²³ Resmi Gazete, 28.12.1994 tarih ve 21802 Sayı.

olması, uygulamalarda şeffaflığın sağlanması kesin kurallara bağlanmaya başlamıştır. 1.1.1995 tarihinde de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kuruluş Anlaşması ile bu anlaşmanın ekinde yer alan anlaşmalar yürürlüğe konulmuştur. Anlaşmada, Anti Damping Anlaşması, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması ve Korunma Önlemleri Anlaşması ile diğer DTÖ anlaşmaları yer almakta ve ulusal mevzuatın ilgili anlaşmaya uyumlu olması gerekmektedir²⁴.

Küreselleşmenin bölgesel bütünleşmeler yoluyla geliştiği dünyada, Türkiye ekonomik bloklar arasındaki tercihini coğrafi ve siyasi şartlar gereği olarak Avrupa Birliği'ne katılım yolunda yapmıştır.

Türkiye AB Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesinden sonra Avrupa Birliği ülkeleriyle yapılan sanayi malları ticaretinde tüm korumalar kaldırılmış, diğer ülkelerle olan ticarete de AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlanmıştır²⁵.

Gümrük Birliği esas itibariyle sanayi ürünlerinde oluşturulmuştur. Ancak hassas maddeler olarak nitelendirilen bazı sanayi ürünlerinin üçüncü ülkelerden ithalatında, topluluk tarafından uygulanan ortak gümrük tarifesine uyum, aşamalı olarak 1.1.2001 tarihi itibariyle gerçekleştirilecektir²⁶.

Gümrük Birliğinin her iki tarafın menfaatine hizmet etmek üzere işlemlerini sağlamak için Başbakanlığın 95/10 sayılı Genelgesi ile Türkiye AB Gümrük Birliğini düzenleyen 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının ilgili maddeleri gereğince; ithalat politikasını yönlendirmek üzere ithalatta Gözetim ve Korunma

²⁴ ÖZTÜRK, a.g.e.,s.6.

²⁵ **Dış Ticaret Dergisi,**

<http://www.foreigntrade.gov.tr/EKONOMI/TRKEKO97/distic.htm>, 1999.

²⁶ Avni ÖZCAN, "Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler," **Dış Ticaret Dergisi,**

<http://www.foreigntrade.gov.tr/TICARET/DTDERGI/ekim98/dnbgdistic.htm>.

Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı mevzuatı²⁷ yürürlüğe konmuş, AB'nin tekstil ve konfeksiyon politikasına uyum sağlamak üzere, Belirli Tekstil Ürünleri ithalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri²⁸, İkili Anlaşmalar, Protokoller veya Diğer Düzenlemeler kapsamı Dışında Belirli Ülkeler Menşei Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri mevzuatı²⁹ ile Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması mevzuatı³⁰ da uygulamaya geçirilmiştir.

Bu gelişmeler çerçevesinde YBYKP'nda ithalat politikaları şu şekilde yer almıştır:

- AB ile gümrük birliği gerçekleştiriliyor olduğundan yapılması gereken değişim ve yenileşme önem kazanmıştır. Bu yüzden, yapısal nitelikli kararlar hızla alınacak ve uygulamasına geçilecektir,
- Gümrük birliğinden beklenen faydaların sağlanabilmesi için, tüm kurumlar ve hukuki çerçeve gözden geçirilerek yeniden yapılandırılacak ve rekabet ortamının güçlendirilmesini sağlayacak reformlar gerçekleştirilecektir,
- İthalatın haksız rekabete neden olmaması, ülke standartları ve sağlık koşullarına uygun olması ve çevreye zarar vermemesi için GATT ve AB ilke ve kurallarına uygun gerekli düzenlemeler yapılacak ve bu konudaki uygulamalara etkinlik kazandırılacaktır³¹.

²⁷ Resmi Gazete, 8.2.1994 tarih ve 21843 Sayı

²⁸ Resmi Gazete, 1.6.1995 tarih ve 22300 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de 95/6815 Sayılı Karar, 1.6.1995 tarih ve 22300 Sayılı RG'de yönetmelik ile 31.12.1995 tarih ve 22510 Sayılı RG'de yönetmelik.

²⁹ Resmi Gazete, 1.6.1995 tarih ve 22300 Sayılı RG'de 95/6816 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³⁰ Resmi Gazete, 1.6.1995 tarih ve 22300 Sayılı RG'de 95/6817 Sayılı Karar ve ilgili yönetmelik.

³¹ D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara, 1995.

3. 1980 SONRASI DÖNEMDE DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER

3.1. GENEL DURUM

1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme stratejisi dış ticaret üzerinde belirleyici rol oynamıŐtır. Bu dönemde başlayan ekonomide dışa açılma çabaları sonucunda dış ticaretimizde, özellikle ihracat lehine önemli gelişmeler kaydedilmiŐtir.

1980 istikrar önlemleri çerçevesinde ihracatı artırmak için öncelikle devalüasyon uygulamasına baŐvurulması, ihracatı özendirmek için parasal desteklere baŐvurulması ve ihraç fiyatlarının dıŐürölmesi için iŐgücü ücretlerinin azaltılması ile ithal ikameci dönemde kurulan ve korumacılık nedeniyle dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlarla üretim yapan sektörlerin hızla ihracata yönelmesini saėlamıŐtır³².

İthalat yönünden ise politikalar anlatılırken değinildiği gibi ithalatta uygulanan kota sistemi terk edilerek, yerine gümrük vergilerini tedricen azaltan liberal bir dış ticaret politikası izlenmiş ve kambiyo rejimi de buna uyumlu hale getirilmiŐtir.

Bu geliŐmelerin ışığında 1980 sonrasında dış ticaretimizde önemli gelişmeler olmuştur. Bu zaman süresinde AET ülkeleriyle olan iliŐkilerimizde canlanma başlamış, Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle olan ticaretimizde ise önemli artışlar sağlanmıştır. 1984 ve 1985 yıllarında ihracata uygulanan teşvikler önemli ölçüde azaltılmasına rağmen ihracatımızdaki gelişme devam etmiştir.

³² KEPENEK ve YENTÜRK, a.g.e., s.260.

Türkiye’de 24 ocak 1980 kararlarının olumlu etkisi ile 1980-1997 yılları arasındaki dönemde dış ticaret hacmimiz yıllık ortalama %14,7 ile GSMH artış hızının üzerinde bir gelişme göstermiştir.

Bu dönemde tablo 1’de görüldüğü gibi 1980, 1981, 1984, 1987, 1990, 1995 ve 1996 yılları ortalamasının üzerinde gelişim hızlarının yakalandığı yıllar olmuştur. 1997 yılında da ticari ilişki kurulan ülke sayısı 100’ü aşarak³³ dış ticaret hacmi 75 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980 sonrasında gerçekleştirilen atılımla %36,8’den 1988 yılı hariç devamlı artarak 1988 yılında %81,4 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren düşüş trendine girerek dalgalı bir seyir izlemiş, 1993’te %52,1 ile en düşük noktasına inmiştir. 1994 yılındaki devalüasyondan sonra tekrar 77,8 ile ikinci en yüksek noktasına ulaştıktan sonra izleyen yıllarda gümrük birliğine girilmesinin ithalat artışını hızlandırmasının da etkisiyle 1997’de %54’e düşmüştür.1998 yılında ise, ithalatın gerilemesine bağlı olarak, %58.7’ye yükselmiştir.

³³ Tarık Celal GÜVEN, “ Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmiş ve Bugünü,” **Dış Ticaret Dergisi**. <http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/cumhuriyet.htm>, s.7.

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticareti (1980-1998) (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış ticaret Hacmi	Dış ticaret dengesi	İhracatın ithalatı karşılama oranı
1980	7.909	2.910	10.819	-4.999	36,8
1981	8.933	4.703	13.636	-4.230	52,6
1982	8.843	5.746	14.589	-3.097	65,0
1983	9.235	5.728	14.963	-3.507	62,0
1984	10.757	7.134	17.890	-3.623	66,3
1985	11.343	7.958	19.302	-3.385	70,2
1986	11.105	7.457	18.561	-3.648	67,1
1987	14.158	10.190	24.353	-3.968	72,0
1988	14.335	11.662	25.997	-2.673	81,4
1989	15.792	11.625	27.417	-4.167	76,3
1990	22.302	12.959	35.261	-9.343	58,1
1991	21.047	13.593	34.640	-7.454	64,6
1992	22.871	14.715	37.586	-8.156	64,3
1993	29.429	15.345	44.773	-14.084	52,1
1994	23.270	18.106	41.376	-5.164	77,8
1995	35.709	21.637	57.346	-14.072	60,6
1996	43.627	23.224	66.851	-20.402	53,2
1997	48.585	26.245	74.830	-22.340	54,4
1998	45.921	26.974	72.895	-18.947	58,7

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1997, s.505; DİE, Türkiye Ekonomisi ve İstatistik Yorumlar, Aralık 1992, s.Dış Ticaret 8-9 ve Kasım 1999,s.171-174.

3.2. İHRACATIN GELİŞİMİ

1980 sonrası dönemde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ihracatı artırma yönünde başarılı olmuştur. Özellikle 24 Ocak 1980 kararları, günlük kur ayarlamaları ve gerçekçi döviz kuru uygulamalarıyla ihracat sürekli bir artış yoluna girmiştir³⁴. Tablo 1'de 1980-1998 döneminde ihracatın gelişimi görülmektedir. 1980 yılında ihracat 2.910 milyon dolardan 1998'de 26.974 milyon dolara

³⁴ Süreyya HİÇ, Türkiye Ekonomisi, Mentesh Kitabevi, İstanbul, 1991, s.191.

yükselmiştir. En önemli gelişmeler de 1981 ve 1987 yılları ile 1994 sonrası yaşanmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi ihracatımız 1981 yılında önemli bir artış göstererek 4.703 milyon dolara ulaşmıştır. 1983 yılında özellikle tarım ürünleri ihracatındaki düşüşün etkisiyle ihracatımızda görülen duraklama eğiliminden sonra 1984 ve 1985 yıllarında tekrar gelişme sürecine girmiştir. 1985 yılı sonu itibariyle gerçekleşen 7.958 milyon dolarlık ihracatın bir önceki yıla göre artış hızı %11,6 olmuştur. Bu oran OECD ülkeleri içinde en yüksek hızı göstermektedir³⁵. 1986 ve 1987 yıllarında ihracata sağlanan teşvikler hızlı azaltılmasına karşın ihracatta sağlanan artış devam etmiştir. 1987 sonrası dönem ise ihracatta başarılı performansın daha sınırlı kaldığı bir dönem olmuştur³⁶. Bu dönemde başlayan ekonominin iç ve dış dengelerindeki bozulma; enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal dengeleri de gözetilen sürdürülebilir bir temele oturtmak gereğini zorunlu hale getirmiş ve 26 Ocak 1994’te devalüasyon yapılarak 5 Nisan 1994 tarihinde İstikrar Tedbirleri Paketi uygulamaya konulmuştur³⁷.

1994 yılında TL’sinin dış değerinin büyük ölçüde düşürülmesiyle dış rekabet karşısında sağlanan fiyat avantajı takip eden yıllarda TL’sine döviz karşısında reel olarak değer kazandırılması sonucu büyük ölçüde kaybedilmiştir. 1996 yılında %7,3 ve 1997’de %13,1 olan ihracat artışı 1998 yılında dünyada etkili olan krizler nedeniyle zayıflayan dış talebe bağlı olarak %2,7’ye düşmüştür.

³⁵ TOBB, *İktisadi Rapor*, 1986, s.202.

³⁶ EGE, a.g.e., s.2.

³⁷ ÖZCAN, a.g.e

3.2.1. İhracatın yapısında meydana gelen gelişmeler

İhracatın global olarak gösterdiği gelişmenin yanında, 1980 sonrası dönemde ihracatın yapısında da değişimler ortaya çıkmıştır. Tablo 2’de görüldüğü gibi ihracat tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapıya geçmiştir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1980’de %57,5’ten 1998 yılında %11’e inerken, sanayi ürünleri ihracatının payı, aynı yıllarda %36’dan %87,6’ya yükselmiştir. Madencilik sektörünün toplam ihracattaki payı tarım sektörü gibi 1980’den itibaren sürekli azalmıştır. Bu pay 1980’de %6,6 iken 1998’de %1.4 olmuştur.

Tablo:2 İhracatın Sektörel Dağılımı (1980-1989) (Milyon \$)

Yıllar	Tarım Ürünleri	%	Madencilik ve taşocakçılığı	%	Sanayi	%	Toplam
1980	1.672	57,5	191	6,6	1.047	36,0	2.910
1981	2.219	47,2	194	4,1	2.290	48,7	4.703
1982	2.141	37,3	175	3,0	3.430	59,7	5.746
1983	1.881	32,8	189	3,3	3.658	63,9	5.728
1984	1.749	24,5	240	3,4	5.145	72,1	7.134
1985	1.719	21,6	244	3,1	5.995	75,3	7.958
1986	1.886	25,3	247	3,3	5.324	71,4	7.457
1987	1.853	18,2	272	2,7	8.065	79,1	10.190
1988	2.341	20,1	377	3,2	8.944	76,7	11.662
1989	2.125	18,3	413	3,6	9.086	78,2	11.624
1990	2.388	18,4	329	2,5	10.242	79,0	12.959
1991	2.732	20,1	286	2,1	10.575	77,8	13.593
1992	2.259	15,4	264	1,8	12.192	82,9	14.715
1993	2.381	15,5	238	1,6	12.726	82,9	15.345
1994	2.470	13,6	272	1,5	15.364	84,9	18.106
1995	2.314	10,7	406	1,9	18.917	87,4	21.637
1996	2.709	11,7	389	1,7	20.126	86,7	23.224
1997	2.947	11,2	424	1,6	22.891	87,2	26.262
1998	2.970	11,0	385	1,4	23.619	87,6	26.974

Kaynak: DİE, Mart 1994’te Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, s. 72; T.C. Maliye Bakanlığı, 1999 Yıllık Ekonomik Rapor, s.169.

Başlıca ihraç malları arasında tekstil ve hazır giyim, demir ve çelik, elektrikli ve mekanik makineler, otomotiv sanayi ürünleri,

kahverengi ve beyaz eşya, fındık, tütün, deri eşya, hububat, taze ve kurutulmuş sebze, meyve, cam ve inşaat malzemeleri sayılabilir³⁸.

Toplam ihracatımızın ve toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payının süratle yükselmesi 24 Ocak 1980 kararları ve devalüasyonu izleyerek günlük kur ayarlamaları ve gerçekçi döviz kuru uygulamaları sonucunda gerekleřmiřtir³⁹. Bu gelişmede islam ülkelerine yönelik ihracat artışının ve özellikle sınai ihracatın artmasının da rolü vardır.

1986 yılında Orta Doğu ve İslam ülkelerine olan ihracatın azalması ve ABD, Kanada ve İşve gibi birçok gelişmiş ülkelerin dış ticarete uyguladığı korumacılık tedbirleri nedeniyle özellikle tekstil ihracatında duraklama başlamıştır. Ayrıca AET lkelerinin tarımsal ürünler ihracatında uyguladığı teşvikler nedeniyle, tarımsal ürünlerin dünya pazarlarındaki rekabet şartları zorlařmıřtır⁴⁰. Diğer taraftan içeride ihracata yönelik teşvik tedbirlerinin azaltılmasıyla ihracatta ve sanayi ürünleri ihracatında azalma kaydedilmiştir. Aralık 1986'da ihracatı artırıcı tedbirlerin alınmasıyla 1987'de ihracatta tekrar artış olmuştur.

Tablo 2'den sınai ürünlerin ihracatında artış olduğu gözlenmekle birlikte Türkiye'nin sınai mamul ihraç eden bir sanayi ülkesi haline geldiği söylenemez. Türkiye'nin ihraç ettiği sınai mallar ileri sanayi ülkelerinin ihraç ettiği sınai ürünlere göre çok daha basit bir teknolojiye veya tarıma dayalı mallardır. Aslında dünyaca ve OECD ülkelerince kabul edilen mal gruplaması tasniflerinde sınai ihracat kategorisinde yer almayan bir çok yarı işlenmiş tarımsal maddeler Türkiye'nin istatistiklerinde sınai ihracat olarak gruplandırılmaktadır⁴¹. Bu yüzden, Türkiye'de ihracat gelirlerinin genellikle geleneksel ürünlerden sağlandığı ve bu yapının değiştirilemediği söylenebilir.

³⁸ İ.T.O., Ekonomik Rapor (1997-1998), İstanbul, Ağustos 1998, s.79.

³⁹ Hiç, a.g.e., s.201.

⁴⁰ TOBB, İktisadi Rapor, 1987, s.188.

⁴¹ Hiç, a.g.e., s.202.

3.2.2. İhracatın ülke gruplarına göre gelişimi

İhracatın ülke gruplarına göre dağılımını gösteren Tablo 3'te, AB Ülkeleri ile İslam Ülkeleri önemli bir yer tutmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinden oluşan İslam ülkeleri grubuna yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının 1980'li yılların başından itibaren yükseldiği görülmektedir. 1980 yılında İslam ülkelerinin payı 18,9 iken 1982 yılında 47,9 ile en yüksek düzeyine yükselmiştir. Bu yükselmeye 1980'li yılların başında artan petrol fiyatları sonucunda Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri'nin gelirlerinin ve ithal taleplerinin yükselmesi, Türkiye'nin de bu pazarlara yönelmesi etkili olmuştur. Ancak 1986 yılında petrol fiyatlarının düşüşü ile İslam ülkelerine yapılan ihracatta da azalma olmuş ve günümüze kadar bir artış gözlenmemiştir. 1997 yılında İslam ülkelerine yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı 13,9 olmuştur.

1980 yılında OECD ülkelerinin ihracatımız içindeki payı 57,7 iken, bunun 47,7'sini ise AB ülkeleri oluşturmuştur. 1986 yılına kadar OECD ülkelerine ihracatın payında belirli bir azalma olmuştur. 1986'da ihracat politikasının yeniden gözden geçirilmesiyle OECD ülkelerine yapılan ihracatın payı artarak 1986'da 57,5 iken 1987'de 63,3'e yükselmiştir. Bunun 47,8'i AB ülkelerine yapılmıştır. Bu tarihten itibaren OECD ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracatımızdaki payı geçmiş yıllarda olduğu gibi nispi önemini koruyarak 43,7 ile 53,2 arasında değişmiştir.

Türkiye'nin 1980 sonrası Doğu Avrupa Ülkeleri ve diğer ülkelerle ilişkilerinin gelişmesi ile bu ülkelerle ihracatında da artış olmuştur.

Tablo 3: İhracatın ülke gruplarına göre dağılımı (1980-1989) (%)

Yıllar	AB Ülkeleri	Diğer OECD Ülkeleri	İslam Ülkeleri	Diğer Ülkeleri
1980	42,7	15,0	18,9	23,4
1981	32,0	16,2	38,5	13,3
1982	29,8	13,6	47,9	8,7
1983	35,1	12,7	40,3	11,9
1984	38,3	14,1	37,0	10,6
1985	39,4	12,2	35,0	6,4
1986	43,7	13,8	35,0	7,5
1987	47,8	15,5	30,3	6,4
1988	43,7	13,8	30,2	12,3
1989	46,5	15,2	24,7	13,6
1990	53,2	19,8	19,2	12,8
1991	51,8	13,3	20,1	14,8
1992	51,7	11,9	18,9	17,6
1993	47,5	11,6	18,3	22,6
1994	45,6	13,6	16,9	24,0
1995	51,2	9,8	15,1	21,7
1996	49,7	9,9	15,2	22,6
1997	46,6	10,6	13,4	29,4
1998	50,0	12,9	13,9	23,2

Kaynak: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı **Yıllık Ekonomik Raporları**; T.C. Başbakanlık ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Ağustos- Eylül 1999, s. 65.

3.3. İTHALATIN GELİŞİMİ

1980 sonrası dönemde özellikle 1984 yılında başlatılan liberalleşme ve hızlı ekonomik büyüme sonucunda ithalatta önemli artışlar olmuştur. Tablo 1'de görüldüğü gibi 1980 yılında 7.909 milyon dolar olan ithalat 1989'da 15.792 milyon dolar olmuştur.

Körfez krizi ve OECD ülkelerindeki durgunluğa bağlı olarak ihracat pazarlarının daraldığı ve koruma oranlarının düşürüldüğü bir ortamda, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan iç talep genişlemesi 1990-93 döneminde ithalatta yüksek oranlı artışlara yol

açmıştır⁴². 1990 yılında bir artışla 22.302 milyon dolara ulaşan ithalat sonraki yıllarda döviz kurlarının düşük tutulmasıyla artmaya devam ederek 1993 yılında 29.429 milyon dolara ulaşmıştır. 1994 yılındaki istikrar tedbirleri uygulamaları sonucunda önemli ölçüde azalan ithalat bu yıldan itibaren hızla artmıştır. Bu gelişmede, liberalleşme hareketlerinin yanı sıra, yüksek oranlı GSMH büyümesi, 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği'ne gidilmesi etkili olmuştur.

3.3.1. İthalatın yapısında meydana gelen gelişmeler

1980 yılından sonra ithalatın serbest bırakılmasıyla tablo 4'te görüldüğü gibi tüketim malı ithalatı hızlı bir artış göstermiştir. Aynı şekilde hammadde ve yatırım malı ithalatındaki artış hızı daha düşük kalmıştır.

1988 yılından itibaren yatırım malı ithalatının payında artış olmuştur. Kepenek ve Yentürk'e göre bunun en temel nedeni kurulu kapasitelere dayalı bir ihracat artışının artık gerçekleşmemesidir. Çünkü, bir yandan imalat sanayiinde büyük atıl kapasiteler kalmamış ve ihracat artışı için yeni kapasitelere gerek duyulmuştur. Diğer yandan da yeni ve kaliteli ürünün dış talebinin arttığı günümüzde yeni yatırımların ve teknolojilerin ihracatı artırmadaki önemi giderek anlaşılmıştır⁴³. 1995 yılında ise yatırım malı ithalatı bir önceki yıla göre bir artış göstermiştir. Bu gelişmede, Gümrük Birliği'ne uyum sürecinde özel sektör ve yabancı sermayenin yatırım talebindeki canlanma etkili olmuştur⁴⁴.

⁴² DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi Durum, Ankara, 1995.

⁴³ KEPENEK ve YENTÜRK, a.g.e., s.260.

⁴⁴ D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1996 Yılı Programı, Ankara, 1996, s.135.

Tablo 4 : İthalatın mal gruplarına göre dağılımı (1980-1998)
(Milyon \$)

Yıllar	Yatırım		Tüketim		Hammadde	
	Malları	%	Malları	%		%
1980	1.581	19,0	170	2,0	6.158	77,0
1981	2.207	24,0	179	2,0	6.543	73,0
1982	2.324	26,0	182	2,0	6.338	71,0
1983	2.317	25,1	242	2,6	6.675	72,3
1984	2.659	24,7	474	4,4	7.624	70,9
1985	2.603	23,0	905	8,0	7.835	69,0
1986	3.474	31,3	956	8,6	6.675	60,1
1987	3.817	27,0	1.161	8,2	9.180	64,8
1988	3.989	27,8	1.110	7,7	9.236	64,4
1989	3.845	24,3	1.389	8,8	10.558	66,9
1990	5.928	26,6	2.885	12,9	13.489	60,5
1991	6.051	28,7	2.911	13,8	12.085	57,4
1992	6.772	29,6	2.972	13,0	13.128	57,4
1993	9.566	32,5	4.116	14,0	15.747	53,5
1994	6.895	29,6	2.780	11,9	13.596	58,4
1995	10.488	29,4	4.414	12,4	20.807	58,3
1996	13.616	31,2	6.765	15,5	23.246	53,0
1997	15.579	32,1	8.937	18,4	24.043	49,5
1998	15.258	33,2	8.559	18,6	22.104	48,1

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Mart 1994, s.72; T.C. Maliye Bakanlığı, 1999Yıllık Ekonomik Rapor, s.171.

Hammaddelerin payının ithalat içinde zaman zaman azalma göstermesi de hammadde fiyatlarında, özellikle ham petrol fiyatlarındaki düşüşlere bağı olmuştur

Tüketim malı ithalatındaki hızlı gelişme özellikle 1990 ve 1996 yıllarında önemli düzeye ulaşmıştır. Bu gelişmede 1996 yılında büyük GSMH artışı, bankacılık kesiminin bireysel tüketici kredilerinin ve TL'nin reel olarak değer kazanmasının da katkısıyla otomobil talebinin ithal otomobil ile karşılanması etkili olmuştur. Ayrıca, 1996 yılından itibaren, Gümrük Birliği'ne girilmesiyle tüm tüketim

mallarının, özellikle de dayanıklı tüketim mallarının koruma seviyesinin azalması, bu grup mallardaki artışın, doğal olarak yatırım malı ve hammadde ithalatındaki artıştan yüksek olması sonucunu doğurmuştur⁴⁵.

3.3.2. İthalatın ülke gruplarına göre gelişimi

İthalatın ülke grupları yönünden dağılımı, ithalatın mal grupları açısından dağılımına bağlı olarak şekillenmiştir. İthalat içinde sanayi ürünlerinin payının yükselmesine paralel olarak OECD ülkelerinden yapılan ithalat artmıştır⁴⁶. Tablo 5'te 1980 yılında AB ve diğer OECD ülkelerinin toplam ithalat içindeki payı sırasıyla 27,9 ve 16,4 iken 1988 yılında 41,1 ve 23,3, 1997 yılında da 51,1 ve 17,6 olmuştur. Ham petrol ithalatı payının fiyat gelişmeleri nedeniyle değer olarak gerilemesiyle 1984 yılında %36,2 olan İslam ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı 1988'de 20,4'e düşmüştür.

⁴⁵ EGE, a.g.e., s.3.

⁴⁶ KEPENEK-YENTÜRK, a.g.e., s.251.

Tablo 5: İthalatın ülke gruplarına göre dağılımı (%)

Yıllar	AB Ülkeleri	Diğer OECD Ülkeleri	İslam Ülkeleri	Diğer Ülkeleri
1980	27,9	16,4	39,5	16,2
1981	28,2	19,7	38,9	13,2
1982	27,9	22,3	43,0	6,8
1983	28,1	20,4	39,5	12,0
1984	27,7	24,0	36,2	12,1
1985	31,3	24,8	32,9	11,0
1986	41,2	24,7	19,2	14,9
1987	40,0	23,8	22,2	14,0
1988	41,1	23,3	20,4	15,2
1989	38,4	24,5	18,5	18,7
1990	41,8	22,0	17,3	18,9
1991	43,0	23,0	15,2	18,0
1992	43,9	23,5	14,9	17,6
1993	44,0	23,8	11,9	20,3
1994	44,1	21,6	14,4	19,9
1995	47,2	18,6	12,7	21,5
1996	53,0	15,8	12,1	18,9
1997	51,1	17,6	10,1	21,2
1998	52,4	20,4	8,2	19,0

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Raporları**; T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Ağustos- Eylül 1999, s.67.

4. SONUÇ

1980 yılından itibaren dünya ekonomisi ile bütünleşme hedefi doğrultusunda uygulamaya konulan liberalleşme ve ihracatı teşvik politikasının temel amaçları, ihracat gelirlerini artırmak ve ihracatın yapısını tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine doğru kaydırmak olmuştur.

1980-1998 döneminde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme ve ithalatın liberalizasyonu politikalarının sonucunda dış ticarettteki gelişmelerle hem ihracatta hem de ithalatta önemli artışlar olmuştur. Bu dönemde, dış ticaret hacmi yıllık ortalama %14,7 ile GSMH artış hızının üzerinde bir gelişme göstermiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı 1988 yılına kadar sürekli yükselmiştir. 1988 yılından itibaren düşüş trendine girerek dalgalı bir seyir izleyen oran Gümrük Birliği'ne girilmesiyle 1998'de %58,7'ye düşmüştür.

Söz konusu dönemde ihracat ve ithalatın yapısında da değişme yaşanmıştır. İhracat tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapıya geçmiştir. Ancak, Türkiye'nin ihraç ettiği sını malınların dünyaca ve OECD ülkelerince kabul edilen mal gruplaması tasniflerinde sınıai ihracat kategorisinde yer almayan bir çok yarı işlenmiş tarımsal maddelerden oluştuğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yüzden 1980 yılından itibaren uygulanan dış ticaret politikalarıyla ihracatta genel olarak olumlu gelişmeler gözlenmekle birlikte yapısal değişimin henüz istenen düzeye ulaştığı söylenemez.

İthalatın serbest bırakılmasıyla 1980 sonrası görülen ithalat artışında tüketim malı ithalatındaki artış hammadde ve yatırım malı ithalatındaki artıştan fazla olmuştur.

Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler Türkiye'nin dünya ekonomisi ile birlikte hareket etmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Bu yüzden uygulanacak ekonomi politikaları önemli olmakta ve dünyadaki gelişmelere paralel politikaların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllıkları.

D.P.T., IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara, Nisan 1979.

D.P.T., IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Yatırımların - İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Nisan 1977.

D.P.T., V. Beş Yıllık Plan Öncesinde Gelişmeler:1972-1983, Ankara, 1985.

D.P.T., V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1987 Yılı Programı, Ankara,1986.

D.P.T., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler (1984-1988). Ankara, 1990.

D.P.T., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara, 1989.

D.P.T., VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 1990 Yılı Programı, Ankara, 1990.

D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara, 1995.

D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1996 Yılı Programı, Ankara, 1996.

D.P.T., VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1997 Yılı Programı, Ankara, 1997.

Dış Ticaret Dergisi.

<http://www.foreigntrade.gov.tr/EKONOMİ/TRKEKO97/distic.htm>

EGE A. Yavuz, Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler, **Dış Ticaret Dergisi.** <http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/trkdistic.htm>.

GÜVEN Tarık Celal, Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü, **Dış Ticaret Dergisi.** <http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/cumhuriyet.htm>.

HİÇ Süreyya, **Türkiye Ekonomisi**, Menteş Kitapevi, İstanbul, 1991.

İ.T.O., **Ekonomik Rapor (1997-1998)**, İstanbul, Ağustos 1998.

----- **İktisadi rapor**, Ankara, 1987.

KARLUK Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul, 1998.

KEPENEK Yakup ve YENTÜRK Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

ÖZCAN Avni, “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler,” **Dış Ticaret Dergisi.** <http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/dnbgdistic.htm>.

ÖZTÜRK Hüseyin, “ Cumhuriyetimizin 75’inci Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına Genel Bir Bakış,” **Dış Ticaret Dergisi.** <http://www.foreigntrade.gov.tr/TİCARET/DTDERGİ/ekim98/ithpolitika.htm>.

Resmi Gazete (17.1.1990) 20405 sayılı RG'de yayımlanan 89/14910 sayılı İthalat Rejim Kararı

------(28.12.1994) 21802 sayılı

------(8.2.1994) 21843 sayılı

------(1.6.1995) 22300 sayılı RG'de yayımlanan 95/6815 sayılı karar ve yönetmelik

------(31.12.1995) 22510 sayılı RG'de yönetmelik

------(1.6.1995) 22300 sayılı RG'de 95/6816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

------(1.6.1995) 22300 sayılı RG'de 95/6817 sayılı karar ve yönetmelik

SEYİDOĞLU Halil, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ankara, 1982.

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, İstanbul, 1998.

T.C. Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1994.

T.O.B.B., İktisadi Rapor, Ankara, 1986.

TOMANBAY Mehmet, Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1995.